

Олена ЗОЛОТАР,

*в.о. завідувача відділу національного виховання,
позашкільної та громадянсько-історичної освіти
Донецького ОблІППО*

Андрій ДУБЯГА, Людмила РИБАЛКА,

*методисти відділу національного виховання,
позашкільної та громадянсько-історичної освіти
Донецького ОблІППО*

ПОЗАШКІЛЬНИЙ ВСЕСВІТ: СТВОРЮЄМО ЦІКАВЕ ТА БЕЗПЕЧНЕ СЕРЕДОВИЩЕ

Позашкільна освіта є невід’ємною складовою системи освіти України, що закріплено в Законі України «Про освіту» [13]. Вона спрямована на розвиток здібностей дітей і молоді в час, вільний від навчання в закладах дошкільної, загальної середньої та професійної освіти. Унікальними особливостями позашкільної освіти є:

- добровільність і свобода вибору (дитина самостійно або за допомогою батьків обирає заклад позашкільної освіти відповідно до власних інтересів і вподобань);
- варіативність напрямів позашкільної освіти (зادля гармонійного розвитку дітей і молоді Законом України «Про позашкільну освіту» визначено 13 напрямів, зокрема й науково-технічний, художньо-естетичний, туристсько-краєзнавчий, еколого-натуралістичний, військово-патріотичний, дослідницько-експериментальний тощо) [15].

Ці особливості позашкільної освіти перетворюють її на важливий інструмент соціалізації й адаптації дітей і молоді. Вихованці закладів позашкільної освіти (далі ЗПО) потрапляють у спільноту за інтересами, де їм легше знайти друзів і подолати самотність. Завдяки організації командної роботи над проектами відбувається розвиток Soft Skills, де здобувачі освіти можуть спробувати грати різні ролі від виконавця до лідера, генератора ідей, а педагог позашкільля сприймається не як суворий контролер, а як наставник, коуч і партнер. Не менш важливо, що з урахуванням безпекової ситуації позашкільна освіта, зокрема творчість і туризм, допомагають знизити рівень тривожності [16, с. 11–12]. Найбільше представництво в ЗПО територіальних громад мають гуртки художньо-естетичного напрямку, які під час дії воєнного стану стали важливим інструментом психосоціальної підтримки й адаптації дітей.

Попри високий виховний потенціал, позашкільна освіта Донецької області стикається із серйозними фінансовими, кадровими й інфраструктурними викликами, які зумовлені такими чинниками:

1. Застаріла нормативно-правова база.

Закон України «Про позашкільну освіту» був прийнятий у 2000 році [15]. Хоч до нього було внесено зміни, він не в повній мірі відображає сучасні реалії, такі як цифровізація, нові форми роботи (дистанційна, змішана) й інтеграція в європейський освітній простір. Перелік типів позашкільних навчальних закладів, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України у 2001 році [11], потребує актуалізації під нові типи творчих об’єднань і гуртків. Фінальну стадію затвердження наказом Міністерства освіти і науки України не пройшов проект Концепції розвитку позашкільної освіти на 2025–2030 роки, оприлюднений у травні 2025 року. Причиною стали масові зауваження освітян, занепокоєних ризиками оптимізації мережі наявних ЗПО.

2. Складність фінансування й оплати праці.

Застарілі норми щодо тарифікації, оплати праці та фінансування не враховували реальної вартості освітніх послуг, що надавалися керівниками гуртків ЗПО. У лютому 2026 року Верховна Рада України внесла зміни до статті 22 Закону України «Про позашкільну освіту» щодо оплати праці працівників ЗПО [9]. Головною інновацією стало надання фінансової автономії місцевим громадам і засновникам ЗПО. Проте фінансові можливості територіальних громад Донецької області є обмеженими через їх тимчасову окупацію або перебування в зоні активних бойових дій. Це призводить до неможливості підвищити зарплату педагогам, до оптимізації / скорочення мережі ЗПО Донецької області. Покращити ситуацію могла б державна субвенція для позашкільної освіти (можливо, у межах прифронтових і тимчасово окупованих громад).

3. Втрата матеріально-технічної бази ЗПО через бойові дії, тимчасову окупацію.

Знищення будівель та обладнання, його пошкодження руйнують практичну основу гуртків ЗПО науково-технічного, дослідницько-експериментального, спортивного, туристсько-краєзнавчого, художньо-естетичного напрямів. Без лабораторій, інструментів і верстатів неможливо проводити заняття з робототехніки й авіамоделювання, прикладної хімії та фізики. Перехід на суто теоретичні або спрощені заняття гуртків спричиняє відтік вихованців. Вони втрачають інтерес до навчання без сучасного інтерактивного обладнання. Для збереження та відновлення системи ЗПО експерти та Міністерство освіти і науки України пропонують такі кроки як інтеграція, спільне використання інфраструктури ЗПО та ЗЗСО територіальних громад, віддалених від лінії фронту; створення віртуальних лабораторій і мобільних освітніх центрів; залучення міжнародних фондів для закупівлі втраченого обладнання; налагодження співпраці з локальним бізнесом та ІТ-компаніями, що можуть виступати спонсорами профільних гуртків для підготовки своїх майбутніх кадрів [5, с.119–120].

Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» інтегрує суспільно-державні (національні) цінності в усі ланки освіти. У статті 6 Закону визначено вичерпний перелік зазначених цінностей, безпосереднім носієм і транслятором яких має стати педагог позашкільної освіти:

1. Самобутність, повага до державної мови, традицій, культури та історичної пам'яті українського народу.
2. Воля, виховання внутрішньої свободи, гідності, прагнення до незалежності та самореалізації підлітків.
3. Соборність, формування усвідомлення єдності українського народу, територіальної цілісності держави та подолання регіональних стереотипів.
4. Гідність, захист прав людини, розвиток критичного мислення та нетерпимості до корупції чи дискримінації [14].

Відповідно до завдань Закону та незалежно від профілю в програми гуртків і масові заходи, що проводять ЗПО, необхідно інтегрувати елементи, які дозволять сприяти поширенню серед вихованців духовно-моральних цінностей українського народу (національно-патріотичне виховання); формувати оборонну свідомість, повагу до Збройних Сил України та ветеранів (військово-патріотичне виховання); учити відстоювати власні права та поважати права інших, проявляти активну громадянську позицію через конкретні справи (громадянська освіта).

Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» актуалізує мовні вимоги, визначені у 2019 році в Законі України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» [10]. Освітній процес у ЗПО має здійснюватися виключно державною мовою. Це правило охоплює проведення занять гуртків і секцій, масових заходів, а також написання навчальних програм та методичних матеріалів, ведення внутрішньої документації, публікацію оголошень на сайтах і в соціальних мережах. Спілкування педагогів ЗПО з вихованцями як під час занять, так і на перервах або під час виїзних заходів має відбуватися українською мовою, щоб забезпечити єдиний мовний простір для всебічного розвитку, виховання та соціалізації українських дітей і молоді. Задля стимулювання вихованців розмовляти українською мовою є доцільним використовувати сучасний вітчизняний контент (музику, літературу, медіапродукцію) у програмах і заняттях гуртків.

У 2026–2027 навчальному році формування мережі гуртків у ЗПО Донецької області має враховувати потреби дітей і молоді, батьків або законних представників дітей, а також суспільства та держави [6, с. 2]. Подальша діяльність педагогічних працівників ЗПО має спиратися на такі ціннісні орієнтири:

- людиноцентризм, пріоритетність потреб та інтересів здобувачів освіти;
- інклюзивність, створення комфортних умов навчання для всіх здобувачів освіти ЗПО незалежно від їхніх індивідуальних особливостей, потреб і можливостей, включно з дітьми з особливими освітніми потребами, соціально незахищеними категоріями й іншими вразливими групами;
- інноваційність, упровадження новітніх методик, технологій і підходів в освітній процес, що сприяє розвитку мислення та творчості;
- варіативність, гнучкість освітнього процесу, що дають змогу враховувати індивідуальні особливості, інтереси та потреби здобувачів освіти;
- свобода самовираження та творчість як можливість для кожного учасника освітнього процесу

- реалізувати ідеї в різних сферах діяльності (мистецтво, науки, технології);
- співпраця педагогічної спільноти з органами виконавчої влади та місцевого самоврядування, інститутами громадянського суспільства у сфері позашкільної освіти;
- доброчесність, взаємодія учасників освітнього процесу на засадах чесності, етичної поведінки та моральної відповідальності.

Під час організації роботи ЗПО області у 2026–2027 навчальному році слід враховувати єдині та обов'язкові правові стандарти доброчесності, встановлені Законом України «Про академічну доброчесність», який набрав чинності 1 лютого 2026 року. Хоч позашкілля не має суворої системи оцінювання, закон містить визначення нових видів порушень академічної доброчесності, актуальних для позашкілля [8].

У 2026–2027 навчальному році ЗПО Донецької області продовжать працювати в дистанційному форматі, що дозволяє гарантувати безпеку учасників освітнього процесу. Запорукою ефективності дистанційної позашкільної освіти є поєднання цифрових інструментів із практичною діяльністю вихованців. Доцільним є застосування керівниками гуртків, культорганізаторами та методистами ЗПО таких форм дистанційної роботи:

- синхронні онлайн-заняття на платформах Google Meet або Zoom;
- робота малих груп у сесійних залах Zoom;
- відеоуроки в записі на YouTube для самостійного опрацювання;
- віртуальні екскурсії музеями та визначними місцями через Google Arts & Culture;
- онлайн-виставки та концерти, демонстрація творчих робіт на віртуальних дошках.

Задля підвищення ефективності освітнього процесу в дистанційному форматі можуть бути використані такі методи: перевернуте навчання (самостійне ознайомлення з теорією перед практичним онлайн-заняттям), демонстраційний метод (показ керівником гуртка покрокового виконання дій через веб-камеру), гейміфікація (використання навчальних ігор і квізів на платформах Kahoot і @Quizizz), проєктний метод (створення вихованцями індивідуальних або групових довготривалих проєктів).

Очний формат проведення занять гуртків і масових заходів педагогами ЗПО є можливим завдяки соціальним, культурним, освітнім ініціативам територіальних громад, що відкрили гуманітарні центри / хаби для підтримки внутрішньо переміщених осіб. Робота гуртків ЗПО на базі гуманітарних центрів і хабів може стати потужним інструментом психосоціальної підтримки, адаптації та соціальної інтеграції дітей і молоді Донецької області: дозволить відволіктися від пережитих стресових подій, безперервно розвивати здібності та задовольняти власні потреби. Працюючи на базі гуманітарних центрів і хабів, педагоги-позашкільники створюватимуть безпечне, дружнє середовище, яке сприятиме швидкому пошуку нових друзів.

Отже, у процесі планування й організації роботи ЗПО у 2026/2027 навчальному році рекомендуємо врахувати важливість і необхідність:

- побудови освітнього процесу на цінностях людиноцентризму, інклюзивності та розвитку національно-громадянської ідентичності в єдиному українськомовному просторі;
- інтеграції стандартів академічної доброчесності (зокрема, щодо авторства та використання ШІ) в навчальні програми та внутрішні правила ЗПО;
- ефективного поєднання інноваційних цифрових інструментів у дистанційному форматі та очних занять гуртків і заходів на базі мережі регіональних гуманітарних центрів / хабів для внутрішньо переміщених осіб.

Список використаних джерел

1. Вербицький В. В. Організація освітнього процесу в закладах позашкільної освіти еколого-натуралістичного профілю : методичний посібник. Київ : НЕНЦ, 2025. 403 с.
2. Вдосконалення позашкільної освіти в умовах сучасних трансформацій : матеріали II Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (Кропивницький, 25 квітня 2025 р.) / укладачі: Кравцова Т. О., Краснощок І. П. Кропивницький : РВВ ЦДУ ім.В. Винниченка, 2025. 159 с.
3. Інноваційний розвиток позашкільної освіти в умовах реалізації концепції «Нова українська школа» : методичний посібник / А. Е. Бойко, В. В. Вербицький, А. В. Корнієнко, О. В. Литовченко, В. В. Мачуський; за ред. В. В. Мачуського. Івано-Франківськ : НАІР, 2023. 223 с.
4. Інтеграція змісту позашкільної освіти та позаурочної діяльності для безбар'єрного доступу дітей до якісних освітніх послуг : препринт (аналітичні матеріали центральним органам виконавчої влади України) / А. Е. Бойко, В. В. Вербицький, А. В. Корнієнко, О. В. Литовченко, В. В. Мачуський; за ред. О. В. Литовченко.

- Київ : Видавництво «Гене́за», 2025. 40 с.
5. Лозовий В., Марченко О. Державне регулювання позашкільної освіти: сучасні пріоритети. *Публічне управління та митна адміністрація*. 2024. № 2 (41). С. 115–121.
 6. Методичні рекомендації з питань формування внутрішньої системи забезпечення якості освіти у закладах позашкільної освіти : наказ Державної служби якості освіти України від 20.03.2025 № 01-10/215. *Державна служба якості освіти України*. URL : <https://sqe.gov.ua/wp-content/uploads/2026/03/metodychni-zpo-2026.pdf> (дата звернення: 29.05.2026).
 7. Позашкільна освіта: теоретичні і практичні аспекти розвитку : монографія / Т.М. Кречотіна, Н. В. Перепелиця, Н. Ю. Сидоренко ; за заг. ред. Л. В. Тихенко. Кн. 3. Суми : Університетська книга, 2025. 410 с.
 8. Про академічну доброчесність : Закон України від 18.12.2025 № 4742-IX. *База даних «Законодавство України»*. Верховна Рада України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4742-20#Text> (дата звернення : 29.05.2026).
 9. Про внесення змін до статті 22 Закону України «Про позашкільну освіту» щодо оплати праці працівників закладів позашкільної освіти : Закон України від 24.02.2026 № 4789-IX. *База даних «Законодавство України»*. Верховна Рада України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4789-20#Text> (дата звернення : 29.05.2026).
 10. Про забезпечення функціонування української мови як державної : Закон України від 25.04.2019 № 2704-VIII. *База даних «Законодавство України»*. Верховна Рада України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text> (дата звернення : 29.05.2026).
 11. Про затвердження переліку типів позашкільних навчальних закладів і Положення про позашкільний навчальний заклад : постанова Кабінету Міністрів України від 06.05.2001 № 433. *База даних «Законодавство України»*. Верховна Рада України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/433-2001-%D0%BF#Text> (дата звернення : 29.05.2026).
 12. Про затвердження Типової освітньої програми закладу позашкільної освіти : наказ Міністерства освіти і науки України від 05.01.2021 № 17, зареєстрований у Міністерстві юстиції України 11 березня 2021 р. за № 308/35930. *База даних «Законодавство України»*. Верховна Рада України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0308-21#Text> (дата звернення : 29.05.2026).
 13. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. *База даних «Законодавство України»*. Верховна Рада України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1841-14> (дата звернення : 29.05.2026).
 14. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності : Закон України від 13.12.2022 № 2834-IX. *База даних «Законодавство України»*. Верховна Рада України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20> (дата звернення : 29.05.2026).
 15. Про позашкільну освіту : Закон України від 22.06.2000 № 1841-III. *База даних «Законодавство України»*. Верховна Рада України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення : 29.05.2026).
 16. Рибалко П., Харченко С., Михтуненко В. Оновлення сутності і функціонування позашкільної освіти в умовах воєнного стану в Україні. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2025. № 2 (142). С. 3–13.

Микола ВОЛЬВАК, Денис КУДРЯВЕЦЬ,
*методисти відділу психосоціального, фізичного здоров'я,
 розвитку особистості та освітньої безбар'єрності
 Донецького ОблІППО*

ЯК ЕФЕКТИВНО ВИКЛАДАТИ КУРС «ЗАХИСТ УКРАЇНИ» ОНЛАЙН: РЕКОМЕНДАЦІЇ НА 2026/2027 НАВЧАЛЬНИЙ РІК

Методичні рекомендації щодо викладання предмета «Захист України» в закладах загальної середньої освіти розроблені з урахуванням формату дистанційного навчання і спрямовані вчителям, які викладають курс «Захист України», методистам Центрів професійного розвитку педагогічних працівників, керівникам закладів загальної середньої освіти, які організовують освітній процес в умовах воєнного стану у 2026/2027 навчальному році.

Нормативно-правова база

Організація та проведення занять з предмета «Захист України» в дистанційній формі навчання проводиться відповідно до Закону України «Про освіту» (зі змінами) [2]; Закону України «Про повну загальну середню освіту» (зі змінами); Положення про дистанційну форму повної загальної середньої